

Προσκεκλημένο Συμπόσιο Συνεδρίου

Δυνατότητες πρόληψης των νευροαναπτυξιακών διαταραχών

-η περίπτωση της ΔΕΠ-Υ & της ΔΑΦ-

Ευθύμιος Κάκουρος

ΤΕΙ Αθήνας, Ψυχολογικό Κέντρο ΑΡΣΗ

Στο DSM-5 (2013), η Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής – Υπερκινητικότητα (ΔΕΠ-Υ) και η Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος (ΔΑΦ) ταξινομούνται σε μια νέα ευρύτερη διαγνωστική κατηγορία, αυτή των νευροαναπτυξιακών διαταραχών, γεγονός που υποδηλώνει την πεποίθηση ότι οι διαταραχές αυτές έχουν νευρολογικό υπόστρωμα. Ωστόσο, είναι ευρέως αποδεκτό ότι διαταραχές όπως αυτές δεν μπορούν να αποδοθούν σε μεμονωμένους αιτιολογικούς παράγοντες. Για το λόγο αυτό, πολλοί ειδικοί επικεντρώνονται στην προσπάθεια κατανόησης των πολύπλοκων μηχανισμών αλληλεπίδρασης μεταξύ γενετικών και περιβαλλοντικών παραγόντων, οι οποίοι καταλήγουν στην ποικιλόμορφη εκδήλωση των εν λόγω διαταραχών. Οι μηχανισμοί αυτοί φαίνεται ότι δρουν στα πρώιμα στάδια της ανάπτυξης και μπορούν να επηρεάσουν καθοριστικά την εκδήλωση των διαταραχών αυτών. Επομένως, οι νευροβιολογικοί παράγοντες που προδιαθέτουν ένα άτομο στην εκδήλωση νευροαναπτυξιακών διαταραχών δεν δρουν νομοτελειακά, καθώς το περιβάλλον παρέχει τη δυνατότητα τροποποίησης της έκφρασης του γενετικού υπόβαθρου, είτε ενδυναμώνοντας είτε αποδυναμώνοντας την επίδραση των γονιδίων στο φαινότυπο, δηλαδή την παρατηρούμενη συμπεριφορά. Αυτό μπορεί να συμβεί μέσω της διαδικασίας της επιγένεσης, κατά την οποία η εμπειρία μπορεί να τροποποιήσει την έκφραση του γονιδιώματος και, κατά συνέπεια, τη συμπεριφορά. Δεδομένης λοιπόν της δυνατότητας εντοπισμού των βρεφών τα οποία διαθέτουν ορισμένα εγγενή χαρακτηριστικά που προδιαθέτουν στην εκδήλωση νευροαναπτυξιακών διαταραχών όπως της ΔΕΠ-Υ και της ΔΑΦ, φαίνεται ότι η πρώιμη παρέμβαση και τροποποίηση δυσλειτουργικών περιβαλλοντικών παραγόντων μπορεί να λειτουργήσει ως δευτερογενής πρόληψη της εκδήλωσης των διαταραχών αυτών. Στα πλαίσια του παρόντος συμποσίου επιχειρείται η σύνθεση σύγχρονων θεωρητικών προσεγγίσεων και ερευνητικών δεδομένων για το ρόλο που διαδραματίζουν οι πρώιμες

περιβαλλοντικές επιδράσεις στον αναπτυσσόμενο εγκέφαλο και, κατά συνέπεια, στην εκδήλωση της ΔΕΠ-Υ και της ΔΑΦ. Παράλληλα παρουσιάζονται οι δυνατότητες δευτερογενούς πρόληψης των διαταραχών αυτών. Τέλος, περιγράφονται οι πρώιμες ενδείξεις για την παρουσία αναπτυξιακών διαταραχών και συζητούνται οι προσδοκίες από την πρώιμη παρέμβαση προκειμένου να ανατραπεί η διαδικασία της παθογένεσης ή τουλάχιστον να περιοριστούν δραστικά οι αρνητικές συνέπειες της επιγένεσης.

Συζητήτρια: Αναστασία Καλαντζή-Αζίζι, *Πανεπιστήμιο Αθηνών*

Εισήγηση 1

Αναπτυσσόμενος εγκέφαλος και νευροαναπτυξιακές διαταραχές

Γρηγόρης Σίμος

Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

Αν και η πρόγνωση των Διαταραχών του Αυτιστικού Φάσματος (ΔΑΦ) φαινόταν σχεδόν μέχρι πρόσφατα μάλλον πτωχή, νεώτερα δεδομένα προτείνουν ότι η πρώιμη εντατική παρέμβαση μπορεί σε σημαντικό βαθμό να επηρεάσει την εξέλιξη και πορεία των ΔΑΦ με έναν θετικό τρόπο. Μέρος αυτής της εξέλιξης, αλλά και των προσδοκιών για το άμεσο μέλλον, οφείλεται στην ανάδυση ενός αναπτυξιακού μοντέλου των ΔΑΦ το οποίο περιλαμβάνει, μεταξύ των άλλων, τους παράγοντες και τις διαδικασίες κινδύνου και την ανάδυση των πρώιμων συμπτωμάτων. Η αναγνώριση γενετικών, περιβαλλοντικών και φαινοτυπικών παραγόντων κινδύνου θα μπορούσαν να βοηθήσουν στην πρώιμη αναγνώριση των παιδιών με υψηλό κίνδυνο ανάπτυξης ΔΑΦ και την εφαρμογή έγκαιρης και συστηματικής αντιμετώπισης. Η διαντίδραση του εγκεφάλου με το κοινωνικό περιβάλλον και οι αμοιβαίες επιδράσεις μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να αναστείλουν έτσι μέρος της γονιδιακής έκφρασης και φαινοτυπικής εξέλιξης και να οδηγήσουν τον εγκέφαλο και τη συμπεριφορά σε μια φυσιολογική διαδικασία εξέλιξης. Επομένως, αντί της ανάπτυξης των νευρωνικών κυκλωμάτων που θα οδηγήσουν στην πλήρη έκφραση της διαταραχής, προσδοκάται πως η πρώιμη διαντίδραση γονιών-παιδιού θα οδηγήσει σε μια περισσότερο τυπική νευρωνική ανάπτυξη και σε μειωμένα αυτιστικά συμπτώματα.

Το παραπάνω μοντέλο φαίνεται να προβάλλεται και στην περίπτωση της Διαταραχής Ελλειμματικής Προσοχής – Υπερκινητικότητα (ΔΕΠ-Υ). Η μελέτη των αναπτυξιακών φαινοτύπων και των εξειδικευμένων αιτίων τους, καθώς και των συναφών διαμεσολαβητικών διαδικασιών μπορεί να βοηθήσει στην αναγνώριση δυνητικών στόχων για πρόωμη παρέμβαση. Η οπτική της αναπτυξιακής ψυχοπαθολογίας στην κατανόηση της ΔΕΠ-Υ οδηγεί στην μετάθεση των θεραπευτικών προσπαθειών από την έμφαση στα ελλείμματα στις αναπτυξιακές διαδικασίες που διαμεσολαβούν τη σχέση ανάμεσα στην γονιδιακή ευαλωτότητα και τους περιβαλλοντικούς αντίξοους παράγοντες. Με αυτό τον τρόπο, η θεραπευτική οπτική εστιάζει περισσότερο στην πρόληψη παρά στην αντιμετώπιση.

Εισήγηση 2

Δυνατότητες δευτερογενούς πρόληψης και πρόωμης αντιμετώπισης της ΔΕΠ-Υ

Κατερίνα Μανιαδάκη,

ΤΕΙ Αθήνας, Ψυχολογικό Κέντρο ΑΡΣΗ

Σύμφωνα με το βιο-ψυχο-κοινωνικό μοντέλο της ΔΕΠ-Υ, αυτή η νευροαναπτυξιακή διαταραχή δεν είναι απλώς το αποτέλεσμα δομικών ή λειτουργικών ελλειμμάτων, αλλά μια αναπτυξιακή διαδρομή, η οποία χαρακτηρίζεται από τροποποιήσεις που απορρέουν από την αλληλεπίδραση βιολογικών και περιβαλλοντικών παραγόντων και επηρεάζουν τη δομή και λειτουργία του εγκεφάλου νωρίς κατά τη διαδικασία της ανάπτυξης. Η εκδήλωση της ΔΕΠ-Υ θεωρείται πλέον ως αποτέλεσμα δυναμικής αλληλεπίδρασης ενός ορισμένου οργανικού υπόβαθρου και αντίξοων βιωμάτων του παιδιού κατά τη διάρκεια της βρεφικής και νηπιακής ηλικίας. Αρνητικές γονεϊκές πρακτικές όπως η παροχή υπερβολικής ποσότητας ερεθισμάτων, η έλλειψη σταθερότητας, η υπερβολική αυστηρότητα και η έντονη παρεμβατικότητα, ήδη από τη βρεφική ηλικία του παιδιού, συνδέονται στενά με την εκδήλωση της ΔΕΠ-Υ στη νηπιακή ηλικία, καθώς αλληλεπιδρούν αρνητικά με την περιορισμένη δυνατότητα αυτοελέγχου και αυτορρύθμισης της συμπεριφοράς των παιδιών με γενετικό υπόβαθρο ΔΕΠ-Υ. Στην παρούσα εισήγηση, αναλύεται η διαδικασία μέσω της οποίας είναι δυνατόν τεκμηριωμένα να επιτευχθεί δευτερογενής πρόληψη της ΔΕΠ-Υ κατά τη νηπιακή ηλικία. Με την εφαρμογή ψυχοπαιδαγωγικών προγραμμάτων πρόωμης παρέμβασης, φαίνεται δυνατή η τροποποίηση των ίδιων των ελλειμματικών εγκεφαλικών δομών και της λειτουργίας τους, με αποτέλεσμα τη ριζική αλλαγή της

αναπτυξιακής πορείας και, γενικότερα, της ζωής ενός ατόμου που έφερε με τη γέννησή του την προδιάθεση να εκδηλώσει αυτή τη νευροαναπτυξιακή διαταραχή.

Εισήγηση 3

Δυνατότητες δευτερογενούς πρόληψης και πρώιμης αντιμετώπισης της ΔΑΦ

Αγγελική Γενά,

Πανεπιστήμιο Αθηνών

Η επανέκδοση του DSM το Μάιο του 2013 εγείρει προβληματισμό και ερωτήματα που άπτονται του προσδιορισμού και της ταξινόμησης του συνόλου των ψυχιατρικών διαταραχών. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, δε, και εκτενέστατο επιστημονικό διάλογο προκαλούν οι διαταραχές εκείνες στις οποίες υπήρξαν εκ θεμελίων αλλαγές στον προσδιορισμό και την ταξινόμησή τους. Η Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος (ΔΑΦ) εμπίπτει σ' αυτές τις διαταραχές, ενώ ταυτόχρονα χαρακτηρίζεται από επιδημική αύξηση στη συχνότητα με την οποία εμφανίζεται στο γενικό πληθυσμό.

Εφόσον τα αίτια της ΔΑΦ εξακολουθούν να παραμένουν άγνωστα και η εντόπισή της με προγεννητικό έλεγχο ανέφικτη, δεν θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για τρόπους πρωτογενούς πρόληψής της. Εντούτοις, η κατά μία έννοια δευτερογενής πρόληψη και οι προσυμπτωματικοί έλεγχοι είναι σαφώς εφικτοί, αλλά και επιβεβλημένοι, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις εκείνες όπου υπάρχουν βάσιμες υποψίες για υψηλές πιθανότητες εμφάνισης της ΔΑΦ. Η προσυμπτωματική διάγνωση της ΔΑΦ, ή η διάγνωση σε πρώιμο στάδιο εκδήλωσης των συμπτωμάτων και η πρώιμη θεραπευτική παρέμβαση, μπορεί να έχουν ιδιαίτερα θετικές επιπτώσεις στην εξελικτική πορεία και πρόγνωση της διαταραχής αυτής. Πρόσφατες μελέτες καταδεικνύουν ότι τα βέλτιστα θεραπευτικά οφέλη στην ΔΑΦ προκύπτουν από την εφαρμογή Πρώιμης Εντατικής Συμπεριφοριστικής Παρέμβασης.

Με την παρούσα εισήγηση στοχεύουμε να επισημάνουμε και να περιγράψουμε βασικούς τρόπους δευτερογενούς πρόληψης για τη ΔΑΦ με έμφαση στα οφέλη που προκύπτουν από την πρώιμη αντιμετώπισή της.

Εισήγηση 4

Πρώιμες ενδείξεις της παρουσίας νευροαναπτυξιακών διαταραχών και προσδοκίες από την έγκαιρη θεραπευτική παρέμβαση

Ευθύμιος Κάκουρος,

ΤΕΙ Αθήνας, Ψυχολογικό Κέντρο ΑΡΣΗ

Μια από τις μεγαλύτερες δυσκολίες για τους ειδικούς ψυχικής υγείας σήμερα, αποτελεί η πρόωμη αναγνώριση της παρουσίας των νευροαναπτυξιακών διαταραχών στα παιδιά. Το γεγονός αυτό είναι πολύ σύνηθες και αποτελεί σχεδόν κανόνα στις περιπτώσεις όπου αυτές οι διαταραχές εκδηλώνονται σε ήπια μορφή. Παράλληλα όμως, η πρόοδος στις επιστήμες της αναπτυξιακής ψυχοπαθολογίας, της νευροβιολογίας, της γενετικής και της Εφαρμοσμένης Ανάλυσης Συμπεριφοράς, τώρα πια υπόσχεται μια πιο αισιόδοξη πρόγνωση για τα άτομα με νευροαναπτυξιακές διαταραχές.

Πρόσφατα ερευνητικά δεδομένα καταδεικνύουν τη δυνατότητα εντοπισμού των βρεφών τα οποία φέρουν με τη γέννησή τους τα χαρακτηριστικά τα οποία μπορεί να αποτελέσουν την αφετηρία της διαδικασίας της παθογένεσης νευροαναπτυξιακών διαταραχών όπως της ΔΕΠ-Υ και της ΔΑΦ. Η πρόωμη αναγνώριση των παιδιών τα οποία κινδυνεύουν να εκδηλώσουν νευροαναπτυξιακές διαταραχές μπορεί να διευκολύνει την έγκαιρη εφαρμογή κατάλληλων προγραμμάτων θεραπευτικής παρέμβασης προκειμένου να ανατραπεί η διαδικασία της παθογένεσης ή τουλάχιστον να περιοριστούν δραστικά οι αρνητικές συνέπειες της επιγένεσης.

Στα πλαίσια της παρούσας εισήγησης παρουσιάζονται τα χαρακτηριστικά των βρεφών τα οποία έχουν αυξημένες πιθανότητες να εκδηλώσουν αργότερα ΔΕΠ-Υ ή ΔΑΦ και προτείνεται η ανάπτυξη ενός σχεδίου εντοπισμού των παιδιών προσχολικής ηλικίας με υψηλή πιθανότητα εκδήλωσης νευροαναπτυξιακών διαταραχών καθώς και η διαμόρφωση ενός δείκτη επικινδυνότητας ο οποίος μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως κριτήριο ένταξης των παιδιών σε προγράμματα πρόωμης θεραπευτικής παρέμβασης. Παράλληλα, περιγράφονται οι προσδοκίες από την έγκαιρη ένταξη των παιδιών αυτών σε θεραπευτικά προγράμματα πρόωμης παρέμβασης.